

Q.İ.Çareqorodçev və A.Y.İvanuşkinin fikrincə, pasiyentlərin hüquqları anlayışı müasir tibbi hüququn və müasir tibbi etikanın əsasını təşkil edir. Bu anlayışın "insan hüquqları"ndan törəmə olduğu aşkardır. İnsan hüquqları - təkəcə insan olaraq, doğulması faktına görə hər bir insan fərdinə xas olan onun ayrılmaz və özgeninkiləşdirilməyən hüquqi andır.

Məlum olduğu kimi, BMT-nin Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin qəbulundan sonrakı onilliklərdə insan hüquqları "iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında", həmçinin, "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" müvafiq aktlarda (bu iki sənəd birlikdə "İnsan hüquqları haqqında Xartiya" adlanır) konkretləşdirilmiş və ona əlavələr edilmişdir. Hüquq-müdafiə ideologiyasının inkişafında beynəlxalq birləşmə, xüsusilə, həssas qrupların - etnik azlıqların, mühacirlərin, əlillərin, qadınların, uşaqların və s. hüquqlarının təmin olunması istəyi tam qanunauyğun olmuşdur.

1959-cu ildə BMT Baş Assambleyası "Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi"ni, 1989-cu ildə isə "Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya"ni qəbul etmişdir. Dövlətimiz də adıçəkilən Konvensiyaya ratifikasiya etmişdir. Bu iki sənədi birlikdə çox zaman "Uşaq Hüquqları Xartiyası" adlandırırlar. Pasientlərin hüquqlarının təminatı, bu hüquqlara zəmanət, onların müda-

almaqla, onun hər şeydən öncə, Uşaq Hüquqları Konvensiyasını təşkil edən hissəsinin hüquqi statusu haqqında danışmaq lazımdır. Məsələ ondadır ki, beynəlxalq hüquq sənədləri kifayət qədər mürəkkəb struktura malikdir və əgər onları milli dövlətlər tərəfindən icra olunmaq üçün məcburilik dərəcəsinə görə yerləşdirsək, o zaman bunlar aşağıdakı kimi olacaq: Konvensiya və onların Protokolları, Direktivlər, Qətnamələr və Təvsiyələr. Beynəlxalq Konvensiyalar beynəlxalq hüququn əsas sənədlərindəndir və onları imzalayan və ratifikasiya edən dövlətlər üçün məcburidir. Belə ki, "Uşaq Hüquqları haqqında" Konvensiyaya riayət etmək öhdəliyi götürən üzv dövlətlər öz milli qanunvericiliklərini beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırmalıdır. Məsələn, əgər qüvvədə olan qanunların məzmunu, götürülən öhdəliklərə ziddirsə, onlar ləğv olunmalı və köndüllü qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq müddəalarını praktikada həyata keçirməyə imkan verən qanunvericilik aktları qəbul edilməlidir. Üzv dövlətlərin (madam ki, söhbət "Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya"dan gedirsə, deməli, BMT-nin üzvü olan dövlətlər) beynəlxalq məhkəmə orqanlarına iddia irəli sürmək imkanları haqqında məsələ müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq Konvensiya hüququnun normaları ratifikasiyadan dərhal sonra qüvvəyə minir və vətəndaşın hüquqları pozulduğu hallarda, onun iddia irəli sürməsi üçün əsas ola bilər. Lakin əgər Konvensiyaya əsasən, hərəkətlərin yerinə yetirilməsi, o cümlədən, sosial hüquqların təmin edilməsi dövlətə həvalə edilərsə, onda ratifikasiya edilmiş beynəlxalq normalara istinad yalnız Kon-

rak etməlidir.

Y.Makin qeyd etdiyinə görə, şəxsiyyətin muxtariyyətinə bioetik hörmət prinsipi layihəsi 1999-cu ildə ÜTA tərəfindən də dərc olunan "Uşaq-Pasiyentin Hüquqları haqqında Ottava Bəyannaməsi"ndə xüsusi Sənədin Preambulasında göstərilir: "Uşağın sağlamlığına evdə, yaxud xəstəxanada qayğı göstərilməsi müalicə prosesi ilə qarşılıqlı əlaqədə təsir edən və bir pasiyent kimi uşağın hüquqlarına xüsusi diqqət təb edən tibbi, emosional, sosial və maliyyə aspektlərini əhatə edir". Elə buradaca da "uşaq" anlayışının tərfi verilir - bu, doğulandan həyatının on yeddinci ili tamam olana qədər olan insandır.

Ottava Bəyannaməsi layihəsinin əsas məzmununda, fikrimizcə, diqqətli yanaşma tələb edən normaları nəzərdən keçirək. Çünki onlarda müasir pediatriyanın bəzi mürəkkəb əxlaqi dilemmalarının həlli təcrübəsi təsbit olunmuşdur:

"Nadir" mürəkkəb müalicə üsulu göstərilən bu və ya digər uşaq-pasiyentə münasibətdə qərar qəbul etmək lazım gələndə, digər pasiyentlər əmin olmalıdırlar ki, onların hüquqları ədalətli seçim proseduru ilə təmin olunmuşdur və onların müalicəsi hansısa diskriminasiya olmadan, yalnız tibbi meyarlara əsaslanmaqla həyata keçiriləcək...

Uşaq-pasiyent və onun valideynlərinin... uşağın sağlamlığının qorunması ilə bağlı bütün qərarların qəbul edilməsində fəal məlumatlandırılmış şəkildə iştirak etmək hüququ var... Həkimin qərarına görə, artıq yetərinə yetkin olan uşaq öz sağlamlığının qorunması haqqında şəxsi fikrini bildirmək hüququna malikdir...

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Uşaqların tibbi hüquqları

fiesi ideologiyası, son 30 il ərzində, bioetika və müasir tibbi-hüquq məcrasında rəsmiləşir. Bu zaman pediatriyadan danışılarsa, "Uşaq Hüquqları Xartiyası"nın əksər prinsip və normaları uşaq-pasiyentin hüquqlarının təyin olunmasında konkretləşdirilmişdir (səhiyyə kimi sosial bir sahənin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması şərti ilə).

Uşaqların sosial hüquqları - bu, yaşamaq və inkişaf etmək, təhsil, oyun, tibbi xidmət və mövcudluq üçün minimum zəruri vəsaitlər, zərəkətlər və s. rəftardan, iqtisadi və seksual istismardan müdafiə hüququdur. Çox vaxt, hətta prinsipdə də riayət olunmayan (qərar qəbul edilməsində iştirak etmək hüququ, ifadə azadlığı, vicdan və etiqad azadlığı, birləşmək azadlığı) mülki və siyasi hüquqlardan söhbət gələndə, uşaqların həssaslığı daha qabarıq nəzərə çarpır. Səhiyyə kontekstində, "Uşaq Hüquqları Xartiyası"nın yuxarıda göstərilən müddəaları yaşama şərtsiz hörmət tibbi-etik prinsipində, "məlumatlandırılmış razılıq" doktrinasında və s. məntiqi inkişaf tapır.

"Uşaq Hüquqları Xartiyası"nın pediatriya praktikasını da, tənzimlədiyi əsas beynəlxalq hüquq sənədlərindən biri olduğunu nəzərə

vensiyanın imzalanmasından sonra müvafiq milli qanunların qəbul edilməsi zamanı mümkündür.

Müasir tibbi etikanın prinsip, norma və standartları hər şeydən əvvəl Ümumdünya Tibb Assosiasiyasını (ÜTA) sənədlərində təsbit olunmuşdur. 1981-ci ildə təşkilat tərəfindən "Pasiyentlərin Hüquqları haqqında Lissabon Bəyannaməsi" qəbul edilmişdi. Sənədə əsasən, hər bir pasiyentin öz sağlamlığı haqqında tam məlumat aldıqdan sonra tibbi müdaxiləyə razılıq vermək və ya ondan imtina etmək hüququ var. Sağalmaz xəstəliyə düşər olmuş pasiyent ləyaqətlə ölmək hüququna malikdir və s. 1995-ci ildə ÜTA "Pasiyentin Hüquqları haqqında Lissabon Bəyannaməsi"nin genişləndirilmiş redaksiyasını qəbul etdi. Burada pediatriyada məlumatlandırılmış razılıq konsepsiyasının aşağıdakı kimi ifadə olunduğu "Hüquqi cəhətdən yararsız pasiyentlər" fəslində göstərilir: "Yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı" tibbi müdaxilənin həyata keçirilməsi üçün imkan daxilində pasiyentin səlahiyyətli nümayəndəsinin məlumatlandırılmış razılığı əldə olunmalıdır. Lakin pasiyent özü də öz imkanları çərçivəsində qərar qəbul edilməsində iştirak etməlidir.

Əksər hallarda icazə (uşağın hansısa diaqnostika prosedurlarının və ya terapiyasının başlanmasından əvvəl) valideynlərdən alınmalıdır. Lakin əgər uşaq kifayət qədər yetkin və anlaşıldırsa, belə bir icazə uşağın özündən də alınabilir...

Uşaq-pasiyent və valideynləri onun vəziyyəti və tibbi şərait haqqında tam məlumat almaq hüququna malikdirlər. Göstərilən məlumat informasiyanı alanın mədəniyyətinə və anlamaq səviyyəsinə müvafiq şəkildə təqdim edilməlidir.

Əgər məlumatın uşağın həyatı və ya sağlamlığı üçün ciddi risk yaradacağına güman etməyə kifayət qədər əsas varsa, onda belə bir məlumat uşaq və onun valideynləri üçün bağlı ola bilər. Həkimlərin başlıca vəzifəsi sağlamlıq vəziyyəti, tibbi şərait, diaqnoz, proqnoz, müalicə haqqında məlumatların məxfiliyini təmin etməkdir. Bu tələb böyüklərlə müqayisədə uşaqlara qarşı daha diqqətlə yerinə yetirilməlidir. Valideynlərinin məsləhətlərinə ehtiyac duymamaq üçün kifayət qədər yetkin olan uşaq-pasiyent sifir saxlanması və məxfi xidmət tələb etmək hüququna malikdir. Eyni zamanda, müstəsna hallarda həkimin məxfi məlumatı

onun valideynlərinə söyləmək hüququ var. Lakin həkim bu cür hərəkətin səbəblərini əvvəlcə uşaqla müzakirə etməli və onu bu cür hərəkətin vacibliyinə inandırmağa çalışmalıdır.

Elə bir şərait yaradılmalıdır ki, uşağın valideynlərinə xəstəxanada daxilində və ya yaxınlığında pulsuz, yaxud ən aşağı ödənişlə yaşamaq üçün müvafiq otaq verməklə, onun valideynlərinin müşayiəti ilə ... xəstəxanada yerləşdirilməsi mümkün olsun. Xəstəxanada hər bir uşaq üçün daha çox kənar kontaktlara və ona baş çəkənlərə imkanlar yaradılmalıdır yalnız o hallardan başqa ki, əgər həkimin onun yanına gələnlərin yaxşı müalicəyə manne olduğunu, uşağın maraqlarına uyğun gəlmədiyini güman etmək üçün tutarlı səbəbləri varsa. Ölümcül xəstə uşağın ölümünü mümkün qədər ağrısız və ləyaqətli etmək üçün, o, müvafiq palliativ müalicə ilə təmin edilməlidir.

"Uşaq-Pasiyentin Hüquqları haqqında Ottava Bəyannaməsi" layihəsinin 4-cü bəndinə xüsusi diqqət yetirək: "Hər bir uşağın ləyaqətli yaşamaq, həmçinin, sağlamlığının təminatı üçün müvafiq vasitələr əldə etmək, xəstəliklərin qarşısının alınması, müalicəsi və reabilitasiya üzrə müstəsna hüququ var.

Həkimlər və bütün tibbi heyət uşağın bu sahədə hüquqlarından xəbərsiz olmasına görə məsuliyyət daşıyırlar ..."

N.F.Gerasimenkonun fikrincə, hələ ki, ölkəmizdə, məsələn, Fransada olduğu kimi, "Tibbi Deontologiya (etika)" üzrə nüfuzlu milli məcəllə yoxdur. Fransa Həkimlər Assosiasiyası pediatrik aspektləri də (42-ci maddə) əhatə edən bu sənədi daim yeniləyir (əvvəlki redaksiya 1975-ci ildə qəbul edilmiş, sonuncu isə, 1995-ci ildə "Hökumət qəzeti"ndə dərc edilmişdir). Təəsüf ki, hazırda MDB-də, o cümlədən, Azərbaycanda və Rusiyada olan bir neçə həkim assosiasiyası yetərinə legitimliyə malik deyil.

Uşağı müalicə edərkən, həkim onun valideynlərinə, yaxud qəy-yumlarına tam məlumat təqdim etməli, bu və ya digər müalicə metodu, yaxud dərman vasitəsini tətbiq etmək üçün onların razılıqlarını almalıdır. Lakin burada müasir tibbi etikanın mütləq tələbi nəzərə alınmır, yeni tibbi qərarların qəbul edilməsi prosesinə uşağın psixi imkanlarının imkan verdiyi qədər onun özünü də cəlb etmək.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru